

Сорока І.В.

здобувач

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПРИ ДОПИТАХ ЗА ФАКТАМИ КРАДІЖОК МАЙНА ГРОМАДЯН, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Розглянуто тактичні прийоми та особливості їх застосування при допиті неповнолітніх за фактами крадіжки чужого майна громадян. Звернуто увагу на значення та особливості встановлення психологічного контакту та його підтримання в ході слідчої дії, визначення часу проведення допиту, класифікацію питань, що ставляться допитуваному, пред'явлення предметів, застосування відеозапису та інше. Наголошено на тому, що правильне застосування тактичних прийомів сприятиме отриманню максимальної кількості інформації з найменшими витратами часу, сил та засобів.

Ключові слова: допит, неповнолітній, тактичний прийом.

Постановка проблеми. Стрімкі зміни у політичній, соціальній та інших сферах життя нашої держави на шляху реформ та перетворень зумовили виникнення ряду негативних явищ, серед яких збільшення кількості злочинів, вчинюваних неповнолітніми взагалі та крадіжок майна громадян зокрема. Занепокоєння держави і громадськості в цілому викликає те, що водночас із зростанням злочинності неповнолітніх вона впевнено і досить стрімко розвивається та змінює притаманні їй особливості, а саме: зниження віку неповнолітніх правопорушників, зростання жорстокості, зухвалості, “невмотивованість” злочинів, поява у структурі злочинності неповнолітніх так званих “дорослих” злочинів (убивств, розбійних нападів), груповий характер злочинності з-поміж цього контингенту, її підвищена латентність [1, с. 4].

Здійснюючи розслідування, слідчі стикаються з потребою проведення слідчих дій, серед яких особливого значення в одержанні доказової інформації набуває допит.

М.В. Салтевський визначає допит як досудову, слідчу і судову дію, у процесі якої орган розслідування або суд одержують інформацію від допитуваного про обставини, що мають значення для встановлення істини у справі [2, с. 358].

Заслуговує на увагу й те, наскільки часто слідчі проводять розглядувану процесуальну дію. Так, загальновідомо, що допит займає майже 25 % від загальної кількості робочого часу слідчого [3, с. 282]. У той же час зі всього бюджету часу, що витрачається слідчим на провадження слідчих дій, на проведення допитів припадає понад 80 % [4, с. 3]. Незважаючи на те, що вченими порівнюються різні категорії, витрати часу на проведення розглядуваної слідчої дії, на нашу думку, є доволі значними. Якщо зазначені показники перекласти на кількість крадіжок, у тому числі вчинюваних неповнолітніми, не можна не помітити колосальних витрат часу. Це вимагає більш кваліфікованих дій слідчого, й у першу чергу під час проведення

розглядуваної слідчої дії, щоб звести до мінімуму кількість часу, сил та засобів, що витрачаються на його проведення та отримання максимального результату.

Незважаючи на те, що кримінальні провадження не обходяться без проведення допиту, завдяки якому отримують найбільшу кількість доказів та встановлюють обставини події, він залишається складною, індивідуальною у кожному конкретному випадку та неповторною слідчою дією. Зазначене певною мірою стосується проведення розглядуваної слідчої дії за фактами крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми. У цьому розумінні допит вважають основним, головним джерелом отримання доказів [5, с. 56].

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Даній слідчій дії приділяли увагу вчені-криміналісти: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д. Берназ, В.К. Весельський, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.В. Тіщенко, І.Я. Фридман, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. У той же час особливостям проведення допитів за фактами крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми, з боку науковців належної уваги приділено не було. Варто згадати й те, що науково-технічний прогрес значною мірою впливає на зміни у діяльності як злочинців, так і правоохоронців. Варто наголосити й на тому, що правоохоронцями припускаються суттєві помилки в організаційно-тактичному аспекті проведення розглядуваної процесуальної дії.

Метою даної статті є висвітлення тактичних особливостей допиту з урахуванням сучасних потреб практики боротьби зі злочинністю в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо тактичні особливості проведення допитів за фактами вчинення неповнолітніми крадіжок майна громадян.

Думки вчених-криміналістів сходяться у необхідності початку проведення допиту зі встановлення психологічного контакту. Особливого значення це набуває за допитами неповнолітніх. Так, зазначена категорія осіб, в силу відсутності життєвого досвіду, може не розуміти всіх дій, що проводить слідчий, сприймати його «в штики», будучи вороже налаштованим. На усунення зазначених непорозумінь і спрямовано розглядуваний тактичний прийом. Приділивши увагу сторонній темі, цікавій неповнолітньому, слідчий забезпечує себе результативним ходом проведення допиту. Важливою складовою психологічного контакту виступає манера поведінки слідчого з неповнолітніми, які добре відчувають такі риси як справедливість, вміння висловлювати свої думки, володіння знаннями про позитивні якості та уподобання допитуваного. Не меншого значення набуває досконале знання слідчим матеріалів кримінального провадження. Варто також наголосити й на тому, що встановлений контакт необхідно в ході проведення допиту підтримувати, відчуваючи зміни у настрої неповнолітнього, спрямовувати зусилля на керування ними у необхідному для отримання

максимальної кількості відомостей напрямку. Це можливо здійснити шляхом дотримання відповідних умов. Так, у ході допиту слідчий має підтримувати обстановку спокою (але не байдужості), доброзичливості, співчуття, впевненості у позитивному вирішенні справи [6, с. 134]. Організуючи допит, слідчому необхідно враховувати швидку втомлюваність неповнолітніх, втрату інтересу до процесу монотонного спілкування в ході допиту. Тому допити мають бути якомога коротшими, а спілкування – живим та активним. Вважається, що неповнолітніх не можна допитувати більше 4 годин за день. При цьому рекомендується після 2 годин допиту робити перерву. Важливим аспектом є визначення часу та місця проведення допиту неповнолітнього. Так, слідчий може прийняти рішення про те, що доцільніше проводити допит за місцем, наприклад, мешкання чи навчання неповнолітнього. Завдяки цьому, на нашу думку, психологічний контакт буде не тільки встановлюватися, а й підтримуватися. Відсутність встановленого контакту не може не вплинути на хід проведення допиту, та не дозволить слідчому повною мірою з'ясувати відомі допитуваному обставини події. Тому, погоджуючись з науковцями, вважаємо за необхідне відкласти чи перенести допит на інший час.

Вибір моменту проведення допиту залежить від особистості неповнолітнього, його емоційного та фізичного стану, впливу зацікавлених осіб, обсягу зібраних матеріалів, у тому числі що характеризують допитуваного.

Необхідно заздалегідь підготувати питання, що будуть ставитися неповнолітньому, та обміркувати можливі відповіді на них.

Питання, що задаються допитуваному – з метою уточнення та доповнення отриманих свідчень, оживлення пам'яті допитуваного, перевірки отриманих свідчень, викриття допитуваного у неправді.

Доповнюючі питання – питання, що задаються в ході допиту з метою доповнення отриманих свідчень та ліквідації наявних у них прогалин.

Уточнюючі питання – питання, що задаються з метою деталізації та конкретизації отриманих свідчень.

Нагадуючі питання – питання, що задаються з метою оживити спогади допитуваного, викликати в його пам'яті ті або інші асоціації, за допомогою яких він пригадає факти, що цікавлять слідчого.

Контрольні питання – питання, що задаються з метою перевірки отриманих свідчень або отримання даних, необхідних для такої перевірки.

Викривачі питання – питання, що задаються з метою викриття допитуваного у неправді, очевидної для слідчого [7, с. 163].

Питання мають бути простими, без подвійного смислу, доступними для розуміння.

Зазначений перелік запитань є важливим в отриманні значної кількості відомостей. Так, у тих випадках, коли пройшов певний час до моменту допиту, без нагадуючих питань неповнолітньому складно, а іноді неможливо почати висвітлення події, ув'язавши її у цілісну картину. У цьому випадку значними за кількістю можуть бути уточнюючі питання, що сприятиме висвітленню подробиць події.

У ході допиту слідчий має перевіряти щирість відповідей, задаючи

допитуваному контрольні запитання. Виявлення таким чином різниці у свідченнях вимагатиме від слідчого постановки неповнолітньому викриваючих запитань.

Запідозрений у даванні неправдивих свідчень неповнолітній допитуваний буде отримувати певну кількість контрольних запитань.

Постановка відповідних запитань також може розцінюватися як застосування відповідних тактичних прийомів.

Так, серед тактичних прийомів широко використовуються такі:

- які спонукають допитуваного до міркувань та дачі свідчень (постановка запитань, котрі дозволяють уточнити, яка саме інформація відома допитуваному за даною справою; нагадування у загальних рисах про подію, що відбулася, постановка нагадуючих запитань, уточнення емоціонального стану допитуваного, обстановки, умов, за яких формувалися його свідчення, оживлення його асоціативних зв'язків з метою відновлення у пам'яті сприйнятих ним фактів і т.п.);

- спрямовані на здійснення психологічного тиску на допитуваного: наміри допитуваного відмовитися від протидії та введення слідства в оману, створення уяви про безнадійність таких спроб, використання сумнівів допитуваного у спроможності дотримуватися до кінця обраної ним негативної позиції, раптове пред'явлення найбільш важливих доказів та ін.;

- такі, що застосовуються у безконфліктних ситуаціях: створення доброзичливої обстановки на допиті, сприяння дачі повних та достовірних свідчень, оживлення асоціативних зв'язків та надання допомоги у згадуванні сприйнятих допитуваним фактів, постановка уточнюючих питань з метою не допустити у свідченнях прогалин та неточностей та ін.;

- використовувані у конфліктних ситуаціях: створення на допиті суворої робочої обстановки, котра була б несприятливою для виразу неприязні до слідчого, а навпаки, викликала повагу до нього, подолання негативної позиції, створення враження про повну поінформованість слідчого про обставини справи, переконання допитуваного у марних спробах конфліктувати, суперничати та приховувати відомі йому факти і т.п. [8, с. 33].

Серед тактичних прийомів підвищення ефективності допиту часто використовуються пред'явлення у ході слідчої дії предметів, документів чи інших речових доказів, вилучених у ході проведення слідчих дій [9, с. 350].

Не виключені випадки проведення повторних допитів, спрямованих на зміну особою показань для підтвердження версії, обраної та перевіреної слідчим як перспективної [10, с. 260].

У той же час слідчому необхідно вкрай обережно користуватися таким тактичним прийомом як ознайомлення зі свідченнями інших учасників. Це може бути причиною навіювань та відмови неповнолітнього від раніше зайнятої позиції на основі помилкового відчуття «братерства» чи «геройства» Тому, на нашу думку, важливим буде роз'яснення значення давання неповнолітнім правдивих показань та помилковості зайнятої позиції з приховування справжніх злочинців та наголошенні на власній причетності до події.

Майстерність та професіоналізм слідчого полягає у тому, щоб, вико-

ристовуючи усі прийоми та засоби, правильно спланувати їх під час підготовки до допитів, уміти варіювати ними під час допитів, відмовляючись від одних та звертаючись до інших залежно від слідчої ситуації, що склалася [11, с. 120].

Зазначені та інші тактичні прийоми повинні застосовуватися з урахуванням ситуації, що склалася, та зайнятої допитуваним позиції. Важливим аспектом допиту неповнолітнього є фіксація його ходу за допомогою відеозапису [12, с. 191]. У майбутньому це дозволить не тільки проаналізувати дії неповнолітнього на допиті, а й спланувати проведення інших слідчих дій, таких, наприклад, як одночасний допит двох чи більше раніше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент та інших.

Наведений перелік тактичних прийомів та поради щодо їх можливого застосування є орієнтовним. У той же час сприятиме правоохоронцям у проведенні допитів за фактами вчинення неповнолітніми крадіжок майна громадян.

Висновки. Все висвітлене нами дозволяє визначити, що застосування тактичних прийомів проведення допитів за фактами вчинення неповнолітніми крадіжок майна громадян є нагальною потребою сучасного стану практики боротьби зі злочинністю взагалі та розглядуваними суспільно небезпечними діями зокрема.

Серед таких тактичних прийомів, що мають застосовуватися при допиті неповнолітніх, є такі: встановлення психологічного контакту та його підтримання в ході слідчої дії, постановка уточнюючих, контрольних, деталізуючих запитань, демонстрація речових доказів. Готуючись до проведення допиту неповнолітнього слідчий має ознайомитися з кримінальним провадженням, визначити коло запитань та передбачити можливі відповіді на них, місце проведення допиту, техніко-криміналістичні засоби, за допомогою яких буде здійснюватися відеофіксація ходу слідчої дії. Наявними тактичними прийомами слідчий має вміло користуватися.

Напрямки подальших наших досліджень за фактами крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми, спрямовуватимуться на проведення одночасного допиту двох чи більше раніше вже допитаних осіб.

Бібліографічні посилання

1. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: навч. посібник / С.І. Яковенко, Н.Ю. Максимова, Л.І. Мороз, Л.А. Мороз. – К., 2006.
2. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / Салтевський М.В. – К., 2006.
3. Криміналістика : учебник / под ред. А. Г. Филиппова и А. Ф. Волынского. – М., 1998.
4. *Весельський В. К.* Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В. К. Весельський. – К., 1999.
5. *Янковий М. О.* Особливості тактики допиту обвинувачених (підозрюваних) з використанням фактора раптовості / Янковий М. О. // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. – 2008. – № 1 (9).
6. *Макаренко Е. И.* Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Макаренко Евгений Иванович. – М., 1984.
7. *Гаврилин Ю. В.* Криміналістика в понятиях и терминах : учеб. пособие / Гав-

рилин Ю. В., Головин А. Ю., Тишутина И. В. ; под ред. А. Ю. Головина. – М., 2006.

8. *Стахівський С. М.* Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. / С. М. Стахівський. – К., 2005.

9. *Пиріг І. В.* Залучення спеціаліста під час проведення допиту / Пиріг І. В. // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2008. – № 2 (38).

10. *Митрохіна З. І.* Использование знаний психологии при производстве допроса : учебное пособие. / З. И. Митрохина. – К., 1990.

11. *Чаплинський К. О.* Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія / Чаплинський К. О. – Дніпропетровськ, 2006.

12. *Дьомін П.І.* Особливості тактики проведення допиту неповнолітнього злочинця / П.І. Дьомін // Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України : матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29–30 квітня 2010 р.) : у 2-х ч. – Херсон ; Запоріжжя, 2010. – Ч. 2. – С. 189–192.

Сорока И.В. Особенности применения тактических приемов при допросах по фактам краж имущества граждан, совершенных несовершеннолетними. Рассмотрены тактические приемы и особенности их применения при допросе несовершеннолетних по фактам краж чужого имущества граждан. Обращено внимание на значение и особенности установления психологического контакта и его поддержание в ходе следственного действия, определение времени проведения допроса, классификацию вопросов, задаваемых допрашиваемому, предъявление предметов, применение видеозаписи и т.д. Указано, что правильное применение тактических приемов будет способствовать получению максимального количества информации с наименьшими затратами времени, сил и средств.

Ключевые слова: допрос, несовершеннолетний, тактический прием.

Soroka I. V. Features of application of tactical techniques in interrogations in case of citizens' property theft committed by minors. The article discusses tactics during the interrogation of minors on the facts accomplishments thefts of property of citizens. Analyzing the opinions of scientists who insist that the questioning takes up a significant portion of the total working time of the investigator, based on the number of thefts committed indicates the enormous investment of time. This requires a more skilled actions of the investigator, primarily during the consideration of the investigative action that would minimize the amount of time, effort, money, spending it on hold and getting maximum results.

At the same time questioning remains in each case the individual, complex, unique investigative action. It has been indicated that the investigative actions under consideration paid attention to a significant amount of forensic scientists. At the same time the interrogation by theft of property of citizens committed by minors, from scientists, adequate attention was not paid.

Opinions of scientists agree with the need to start questioning establish psychological contact, which is especially important during the interrogation of minors. This is due to the fact that this category of people has no life experience, may not understand everything that happens to be hostile. To address these misunderstandings and directed this tactic. Also it is recommended to establish its maintenance during the investigative procedure that will help to have a significant amount of information from the person being interrogated. If psychological contact is not established, it is recommended to move the questioning at a later time.

It has been indicated that the investigator should consider fatigue minors, so the interrogation should not exceed 4 hours per day. Thus after 2:00 interrogated must be given a rest. It also describes the classification asked questions during interrogation, which should facilitate their use by investigators .

Among tactics also indicates presentation objects, documents or physical evidence, conducting multiple interviews and others. Using these and other tactics helps to ensure a maximum amount of information at the lowest cost fats, time and money.

Keywords: interrogation, minor, tactic.

Надійшла до редакції 19.02.2014